

is együtt jár, és azzal, hogy kialakul egy bizonyos egyetemi arisztokrácia, mely beleolvadni igyekszik a nemességbe, előbb külsőségekben, később cínek vásárlásával.

Ugyanakkor kezdődik a kivezető út keresése a skolasztyikából, a nominalizmus kétszáz év elteltével ismét előtérbe kerül W. Occam filozófiájában.

Érdekes a szerző fejtegetése Marsilius Ficinoról, akinek Defensor Pacis c. művét elemelve helyesen tekinti Macchiavelli elődjének, mikor az hangsúlyozza, hogy a fejedelmek akarata nem ismer korlátokat maga előtt, morális szempontok sem gátolhatják meg terve végrehajtásában: a politikát el kell választani a szertől. Le Goff igen nagyra értékeli Marsilius Ficinot, hatását véli felfedezni Luthernél, Hobbes-nál, Rousseau elődjét látja benne, bár tételének bizonyításával adós marad.

Könyvének befejező részében ír arról a nagy jelentőségű folyamatról, ami a XIV. sz. második felében és a XV. sz. elején megy végbe: a nemzeti egyetemek kialakulásáról, részletesebben a prágaiakkal foglalkozik, Husz János szerepét tárgyalva.

Ez a korszak más szempontból is változást idéz elő az egyetemeken, melyeknek kapui megnyíltak a humanizmus előtt. Sajátos folyamat az oktatás és a tudomány szétválása. „Semmi sem megkapóbb, mint az a kontraszt, amely a középkori értelmiség és a humanista értelmiség munkája között fennáll. A középkor tudósa a tantermekben dolgozik diákjaitól körülvéve, a humanista tudós pedig egyedül a dolgozószobájában elszakadva a diákjaitól, magányosan. Ez már a XV. sz. első fele, és itt fejeződik be Le Goff kutatási köre. Munkája roppant tényanyagon alapszik, színvonalasan és igen élvezhető stílusban ad képet a középkori egyetemek, iskolák értelmiségének helyzetéről. Jó képanyag, jól megválasztott szövegidezetek támasztják alá gondolatait. Művét mintegy alapul tekinthetjük az 1964-ben megjelent La Civilisation de l'Occident médiéval c. könyvének.

POLLÁK ERIKA

GRZEGORZ LEOPOLD SEIDLER:

POLITIKAI GONDOLKODÁS AZ ÓKORBAN ÉS A KÖZÉPKORBAN

(Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1967. 455 l.)

Az ókor és a középkor valamennyi kutatójának, mindazoknak, akik érdeklődnek az antikvitás és a medievalisztika kérdései iránt, nagy örömet jelent, hogy magyar nyelven is hozzáférhetővé vált G. L. Seidler varsói professzor monográfiája. Aligha tévedünk akkor, amikor Seidler könyvében az első összefoglaló jellegű, szintézis-igényű marxista doktrína- (eszme-) történetet látjuk. A marxista történettudománynak — harchan a polgári tudományossággal — legfontosabb, időrendben is elsőrangú feladata a társadalom anyagi mozzgatórugóinak meghatározása, a társadalom fejlődésének irányt szabó termelőerők és termelési viszonyok feltárása volt és maradt. Érthető, hogy csak a gazdaság és társadalom jelenségeinek marxista értékelése után kerülhetett sor új, a felépítmeny körébe tartozó területek „birtokba vételére”. Ezzel korántsem azt akarjuk mondani, hogy Seidler műve az első marxista igényű eszmetörténeti alkotás, hiszen e tárgykörből is sokoldalú kutatásról számot adó részlettanulmányoknak kellett megelőzniük a szintézis létrejöttét. Nagy segítséget jelentettek Seidler számára ezeken kívül a marxista szemléletű filozófia-, vallás-, művelődéstörténeti, valamint állam- és jogelméleti tanulmányok, illetve összefoglalások.

Az ideológiatörténet marxista alapvetésű művelésének olykor kiáltó módon jelentkező, olykor pedig látens veszélyét jelenti az a tény, hogy a polgári tudományosság szellemtörténeti irányzata az emberi társadalom alapvető mozzgatójának az emberi szellemet, az eszméket tekintette.¹ Seidler professzor a legcsekélyebb mértékben sem tesz engedményt semmiféle polgári koncepciónak. Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a politikai doktrínák (melyeket a társadalmi tudat egyik formájaként kezel) „a társadalmi viszonyokra, elsősorban az államra és a jogra vonatkozó történelmileg meghatározott osztálynézetek és vélemények” (11. l.). Maga Seidler tisztán látja, hogy a „társadalom anyagi viszonyainak ideológiaiakká alakulása rendkívül finom és bonyolult folyamat. Az ideológia kialakulása, amelyet végső soron a gazdasági szerkezet határoz meg, nem mechanikusan és automatikusan megy végbe...” (13. l.). Seidler az eszmetörténetet, a politikai doktrínák történetét beleágyazza a társadalomról alkotott marxista koncep-

¹ I. d. pl. a magyar szellemtörténetírás reprezentánsának, a Hóman — Szekfü-féle Magyar történetnek előszavát. „Az emberi történet nem egyéb, mint az emberi lélek története, így tanítja ezt a modern történettudomány. És a magyar történet nem egyéb, mint a magyar lélek története...” (Hóman Bálint — Szekfü Gyula: Magyar történet I. Bpest. 1935. 10. l.)

cióba. Ebből következően a polgári tudósok hagyományos doktrína-történetének kerekeit feszíti szét. Azt az alapállást változtatja meg, amely a polgári tudományosságban kétféleképpen realizálódik: „1. tagadja a társadalmi jelenségek fejlődésének objektív törvényszerűségeit, 2. figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a történelmet nem egyének, hanem a tömegek alakítják, s az egyének nézetei és tevékenysége csak a tömegek törekvéseinek és nézeteinek konkretizálódása” (12. l.). *Seidler* tehát a politikai doktrínákat a gazdasági alapról vezeti le, alapelveként azok osztálytartalmát vizsgálja. Nyilvánvaló: e felfogás szerint a politikai doktrínák történetében helyük van ama — a polgári művekből hiányzó — nézeteknek és eszméknek, amelyek „támadják a fennálló társadalmi és gazdasági rendet, és szembefordulnak a felépítménnyel, azaz az uralkodó osztályok intézményeivel és nézeteivel. Ezek a doktrínák az elnyomott osztályok törekvéseit és érdekeit fejezik ki . . .” (20. l.), „a tömegeket az önmagát nem túlélt rendszer elleni harcra mozgósították, mégha nem »tudományos« köntösben jelentek is meg” (12. l.).

A mű igazi értéke abban áll, hogy a bevezető fejezetben kifejtett (itt általunk röviden összefoglalt) tételeket, a polgári tudományossággal szembeni harcoss bírálatot — melynek egyébként önálló alfejezetet is szentel — szisztematikusan, konkrét anyag tárgyalása során végigviszi az ókoron, valamint a középkor egy, időben korábbi részén. Igen részletesen kifejti az ókori Kelet doktrínáit (22—78. l.), az antik görög és Róma politikai tanait (79—187. l.), ezek sorában nagy figyelmet szentel a különböző vallási áramlatok, a brahminizmus, a buddhizmus, a zsidó messianizmus, a kereszténység ideológiájának. A középkori anyag a reneszánsz kapujáig kíséri a politikai gondolkodás történetét (189—438. l.). *Seidler* széles látókörére jellemző, hogy részletekbe menően boncolgat olyan, Európán kívüli tudati jelenségeket, mint az iszlám vagy mint a mongol steppei messianizmus. A kötet utolsó négy fejezete (Aquinoi Tamás, Dante Alighieri, Wilhelm Ockham, Pádúai Marsilius) plasztikusan rajzolja meg a középkor univerzalista koncepciójának átnövését az újkori politikai tanításokba, melyeknek első hírnöke Marsilius. Ha vitatkozhatunk is néhány megállapításával (pl. túlságosan korainak véljük a középkor doktrínáinak történetét a XIV. század elsőfelével lezártak venni; a kérdés megítélése az itáliai ún. korakapitalizmus értékelésével függ össze stb.), ha hiányolunk is néhány részt (pl. Lucrétiusnak a társadalmi fejlődésre, az állam létrejöttére vonatkozó tanának vagy az ún. Karoling-reneszánsznak stb. részletesebb ismertetését), mindezek nem érintik a mű lényegét: *Seidler* professzor monográfiáját a marxista tudományosság kiemelkedő termékének, úttörő jelentőségűnek véljük.

Seidler könyve egyaránt nélkülözhetetlen filozófusok, történészek, irodalomtörténészek, általában a társadalomtudományok művelői számára, hiszen eszmeileg megalapozott, következetesen végigvitt fejlődésvonalat ad. A művet hasznosítani tudja a középiskolai tanítás és — feltétlenül — az egyetemi oktatás. Bizonyosak vagyunk abban, hogy *Seidler* professzor monográfiája serkentőleg hat az ókor és a középkor eszmetörténetének hazai kutatására, annál is inkább, mivel bizonyos kezdeményező lépések nálunk is történtek.²

A szerkesztők (*Popovics Béla* és *Kállay István*) derekas, bár nem teljesen hibátlan munkát végeztek. Miközben számos helyen nagy gondossággal nyomozták ki a *Seidler* által hivatkozott munkák magyar nyelvű kiadásait, néhány mű „emendálatlan” maradt. A legtöbb ezek közül kétségtelenül az a két eset, amikor *Marx* A tőke c. művének (400. l. 5. jegyz.), valamint *Engels* a Kommunista Kiáltványhoz írott előszavának (417. l. 31. jegyz.) közkezen forgó magyar kiadásaira nem utaltak, bennhagyták a szövegben az eredetiből származó lengyel kiadási adatokat. Megjegyeznénk még, hogy *Maskin* Historia starożytnego Rzymu c. műve (amely különben is az orosz eredeti lengyel fordítása; 156. l. 14. jegyz.) magyar fordításban is rendelkezésre áll.⁴ *Mommsen* Römische Geschichte c. munkájának (172. l. 28. jegyz.) magyar fordítása is kimaradt a magyar kiadás jegyzetapparátusából.⁵ Van magyar fordítása továbbá *Lipsic* tanulmányának (235. l. 7. jegyz.),⁶ Marco Polo utazásainak (388. l. 16. jegyz.),⁷ Plano Carpini útleírásának (395. l. 37. jegyz.).⁸ Sajnálatos, hogy az egyébként érthető és világos fordításban (*Zsem-*

² Ld. pl. *Georges Antalfy*: Chapitres choisis de l'histoire des idées politico-juridiques de l'antiquité et du moyen âge (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XIV. Fasciculus 1.) Szeged. 1967.

³ *N. A. Maskin*: Az ókori Róma története. Bpest. Tankönyvkiadó. 1951. (Fordította Borzsák István és Harmatta János.)

⁴ *Mommsen Tiradar*: A rómaiak története. Bpest. Franklin. 1873—1877. (Fordította Toldy István.)

⁵ *Je. E. Lipsic*: A bizánci parasztság és a szláv betelepülés (főleg a Földműves-törvény adatai alapján). Szovjet Középkori Egyetemes Történet I. (stencilsokszorosítás). Bpest. 1954. 47—106. l.

⁶ Marco Polo utazásai (Világjárók. Klasszikus útleírások III.). Bpest. Gondolat. 1963. (A fordítás Vajda Endre munkája.)

⁷ *Győrffy György*: Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései (Nemzeti Könyvtár, Művelődéstörténet). Bpest. Gondolat. 1965. 57—108. l. (A fordítást Gy. Ruitz Izabella készítette.)

bery Teréz munkája) néhány feltűnő elírás és sajtóhiba fordul elő. Így pl. a 101. lapon Anaximandros helyett Anaximandrész, a 109. lapon a *τηήης* helyett *πήής*, a *κληρουχίαι* helyett *κληροσχίαι*, a 158. lapon a heliopoliták helyett heliopliták, a 329. lapon Damasus helyett Damasius áll — tévesen. Feltétlenül a fordító következetlenségének rovására írható, hogy a 123. és a 124. lapon Kszenophon formában szerepel Xenophón neve. A bántó számhibák közül említést érdemel, hogy a 154. lapon 246 áll 264. a 159. lapon 64—71 áll 74—71, a 186. lapon pedig 325 áll 395 helyett.

Tudomásunk szerint a kiváló könyv első kiadása igen rövid idő alatt elfogyott. A második kiadás úgyszólván máris szükséges, annál is inkább, hogy e monográfia mindazok könyvespolcára eljuthasson, akiket érdekel az eszmetörténet általános problematikája, illetve az ókor és a középkor politikai doktrínáinak története.

KRISTÓ GYULA—MAKK FERENC

DR. MÓRA LÁSZLÓ:

WARTHA VINCE, A HAZAI KÉMIAI TECHNOLÓGIA MEGALAPÍTÓJA (1844—1914)

(Budapest, Tankönyvkiadó. 1967. 160 l.)

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára 15 évvel ezelőtt Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok címmel sorozatot indított, hogy bemutassa hazánk műszaki fejlődésének néhány előharcosát, néhány érdekes mozzanatát. Az 1953-ban elkezdett sorozat évente kiadott egy-két tanulmánya az eddig annyira elhanyagolt magyar tudománytörténet értékes, hézagpótló kiadványa volt. 1960-ban azonban megszakadt ez a sorozat. Különleges öröm számunkra, hogy Móra László most megjelent tanulmánya e sorozat folytatását jelenti, s az, hogy a hazai kémiai technológiai oktatás úttörőjének elszűrőkül emléket másfél száz oldalon tudományos alapossággal tárja az olvasó elé.

„Korszakos működésének emléket, mely kimagaslik a műegyetem történetében, nemesak mi, kar- és élettársai, hanem a későbbi nemzedékek is tisztelettel és kegyelettel fogják megőrizni”, mondotta Wartha Vincéről több mint fél évszázada a műegyetem akkori rektora. Ezzel az idézettel, mint egy mottóval kezdi Móra László tanulmányát, maga elé tűzve azt a célt, hogy megmutassa, mennyire igaz volt a nagy tudós értékelése akkor, s mennyire igaz ez ma is. Szükség van erre a bizonyításra, hiszen az a csaknem két emberöltő, amely Wartha működését napjainktól elválasztja, sokat változtatott szemléletünkön. Sokról, amit valamikor értéknek tartott a kor, kiderült, hogy talni volt csillogása, s a nagy értékek mellett értetlenül haladtak el.

Wartha működését nem szükséges újraértékelni, azok közé a ritka egyéniségek közé tartozott, akik saját koruk elismerését is kívívták, de az utókorak sem kell másképpen nézni rára, mint egykori tisztelőinek. Az életrajz írójának nem kellett tehát vitába szállni téves felfogásokkal, mégsem volt könnyű a dolga. Az eltelt idő, akárhogy is, a feledés homályába burkolta Wartha sokoldalú munkásságának túlnyomó részét, s általában leszűkítette azt az eozinmázás kerámia területére.

Móra László fő feladata, egyben munkájának legfőbb nehézsége az volt, hogy bemutassa Wartha Vince rendkívül sokoldalú működésének egészét. Nagy alapossággal gyűjtötte össze a Wartha életére, működésére vonatkozó dokumentumokat, s ennek alapján rajzolta meg a tudomány, a gyakorlat, az oktatás és ismeretterjesztés, az egyetem-szervezés és a könyvtárfejlesztés terén végzett munkáját. A tanulmány szerkezete is ezt követi, egy-egy fejezet öleli fel a nagy tudós működésének egy-egy területét. Bár dicsérendő az a törekvés, hogy teljes képet adjon egy-egy területről, ezzel elvész a tanulmány egységes vonalvezetése, s hogy az egyes fejezetek közötti kapcsolatot meg tudja teremteni a szerző, kénytelen nem is egy ízben ismétlésekbe bocsátkozni.

Wartha Vince szinte szédítően sokfelé ágazó munkásságát csak a különböző területek szakembereinek egész sora tudná minden vonatkozásban elmélyülten elemezni, nem róhatjuk fel a tanulmány szerzőjének, hogy nem tudott minden területtel ugyanolyan elmélyülten és szakszerűen foglalkozni. Így is elérte elsődleges célját, a tanulmány olvasói előtt kialakul a kémiai technológiai oktatás hazai úttörőjének torzításmentes, méltó arcképe.

Feltétlenül sajnálnunk kell, hogy azok az eredmények, amelyeket Wartha Vince az elméleti kémiában elért, viszonylag igen-igen kis teret kaptak a tanulmányban, pedig egyrészt ezek hozták meg Warthának a hazai és nemzetközi elismerést, másrészt pedig ő maga is mindig az elméleti kutatást tartotta elsődlegesnek, s olyan műszaki emberek